

ИХТИСОСЛАШГАН УМУМТАЪЛИМ МАКТАБИ ЎҚИТУВЧИНИНГ ИҚТИДОРЛИ ЎҚУВЧИЛАР СТРАТЕГИЯСИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.72.45.017>

*Турлибаева Гульжанна Муратовна,
Навоий давлат педагогика институти мустақил изланувчи*

Аннотация. Мазкур мақолада ихтисослашган умумтаълим мактаби ўқитувчининг иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш технологияси, ўқувчиларда иқтидорини рўбга чиқариши учун таълимнинг тўрт стратегияси ҳамда иқтидор тушунчасининг талқини, педагогик-психологик тизими ҳақида баён этилган.

Калит сўзи: иқтидор, мактаб, стратегия, педагогика, психология, ақлий салоҳият, таълимий қобилият.

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННАЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА ТЕХНОЛОГИЯ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ С ОДАРЕННЫМИ УЧАЩИМИСЯ

Аннотация. В данной статье рассказывается о технологии работы учителя специализированной общеобразовательной школы с одаренными учащимися, о стратегии образования для реализации одаренности учащихся, а также о толковании понятия одаренности, о педагогико-психологической системе.

Ключевое слово: одаренность, школа, стратегия, педагогика, психология, умственный потенциал, воспитательные способности.

SPECIALIZED SECONDARY SCHOOL TECHNOLOGY OF THE TEACHER'S WORK WITH GIFTED STUDENTS

Abstract. This article describes the technology of work of a teacher of a specialized secondary school with gifted students, the strategy of education for the realization of students' 'giftedness, as well as the interpretation of the concept of giftedness, the pedagogical and psychological system.

Keyword: giftedness, school, strategy, pedagogy, psychology, mental potential, educational abilities

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейин жамият маънавий ҳаётини соғломлаштириш ва ривожлантириш, инсон омилига катта эътибор бериш асосий вазифа сифатида кун тартибига қўйилди. Бу жамият олдида турган вазифаларни ҳал этишга оқилона ёндашишнинг кўринишидир. Бу жиҳатдан, глобаллашув жараёнлари тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётган ҳозирги даврда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқида бутун жаҳондаги 2 миллиарддан ортиқ ёш авлод вакилларининг инсоният тараққиётида

муҳим ўринга эга бўлаётгани ва ёшлар омилининг алоҳида эътиборни талаб қилаётгани ҳақидаги фикри ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Юртбошимизнинг ушбу анжумандаги «Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ... Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир», деган хулосаси эса БМТга аъзо барча мамлакатлар вакиллариининг диққатини ўзига қаратгани бежиз эмас”1.

Таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш, баркамол инсонни шакллантириш келажак тақдиримизни белгилаб берувчи долзарб масалалардан бирига айланди. Республикамиз мустақилликка эришган дастлабки йилларданок ёшлар масаласига катта эътибор қаратилди. 1991 йили 20 ноябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида»ги Қонун, 2000 йилнинг «Соғлом авлод йили», 2008 йилнинг «Ёшлар йили» деб аталиши, «Умид ниҳоллари», «Баркамол авлод», «Универсиада» каби мусобакалар оркали ёшларнинг спортга оммавий жалб этилиши уларнинг келажаги учун давлатимиз томонидан яратилаётган ғамхўрликдир. Айниқса, ҳар қандай давлатнинг ривожланишига асос бўладиган иқтидори юқори ёшларга катта давлатимиз томонидан имкониятлар яратилмоқда. Бундан 25 йил олдин 1997 йили қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги Қонунда таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан бири сифатида билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш белгилаб қўйилган бўлиб, узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида ушбу тамойилга тўла амал қилиб келинмоқда.

«Иқтидор» тушунчасининг талқини психологик луғатларда фаолият муваффақиятини таъминловчи қобилиятларнинг узига хос уйғунлиги; имкониятларига асосланиб, фаолият даражасини ва хусусиятларини белгиловчи умумлашган қобилиятлар мажмуи; -ақлий салоҳият, таълимий қобилият ва билиш имкониятининг комплекс тавсифи; -табиат томонидан берилган қобилиятлар тизими, уларнинг табиий асослари, ўзига хослиги ва намоён бўлиши; -истеъдод, фаолиятнинг юқори натижаларини таъминловчи имконият ва шароитлар сифатида таърифланишини кузатилади. Ушбу тавсифлардан келиб чиққан ҳолда, шуни таъкидлаш мумкинки, иқтидор асосида умумий интеллектуал ва инсоннинг билиш имкониятларини белгилайдиган, табиат томонидан инъом этилган қобилиятлар, бирор бир фаолиятда (масалан, таълим, ижодий, касбий, илмий) муваффақиятга эришишни таъминлайдиган махсус қобилиятлар ётади.

Ўқувчиларнинг иқтидори ривожланишида уларнинг туғма қобилият ва истеъдодининг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Туғма қобилиятга эга бўлган ёшлар катталарнинг ҳар бир таълимий, тарбиявий ва касбий таълимотларини тез илгаб оладилар ва уни фаол ўзлаштириб ҳаётга татбиқ эта оладилар. Лекин барча ёшларга бу қобилият ва истеъдод, туғма талант насиб этавермайди. Шундай экан, қобилиятни шакллантириб, ёшларнинг истеъдодини ошириб бориш, биринчи

навбатда педагогларга ва кенг жамоатчилик зиммасига яъни оила, маҳалла, таълим муассасалари ва кор-хона, ташкилот, устахона бошқарувчилари зиммасига тушади. Ўқувчиларнинг иқтидори ривожланишида уларнинг туғма қобилият ва истеъдодининг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Туғма қобилиятга эга бўлган ёшлар катталарнинг ҳар бир таълимий, тарбиявий ва касбий таълимотларини тез илғаб оладилар ва уни фаол ўзлаштириб ҳаётга татбиқ эта оладилар. Лекин барча ёшларга бу қобилият ва истеъдод, туғма талант насиб этавермайди. Шундай экан, қобилиятни шакллантириб, ишларнинг истеъдодини ошириб бориш, биринчи навбатда педагогларга ва кенг жамоатчилик зиммасига яъни оила, маҳалла, таълим муассасалари ва корхона, ташкилотлар бошқарувчилари зиммасига тушади.

Бироқ ихтисослашган мактаб ўқитувчилар иқтидорли талабаларни танлаб олиш буйича қўйдаги Р.Сафарованинг тадқиқотларини кўриб чиқамиз. Унда чуқурлаштириб ўқитиш нуктаи назаридан иқтидорни рўебга чиқариш учун таълимнинг куйидаги тўрт стратегиясини ажратиб кўрсатиш талаб этилишини кайд этиб ўтишган:

1. Жадаллаштирилган таълим. Бундай таълим шакллари сифатида ёзги ва қишки оромгоҳлар, ижодий устахоналар, мастер-класс машғулотларини кўрсатиш мумкин. Бундай курслар иқтидорли ўқувчилар учун мўлжалланган жадаллаштирилган дастурлар асосида тшкил этилади. Дастурларни тузишда иқтидорлиликнинг турли кўринишлари ҳисобга олинади.

2. Чуқурлаштирилган таълим. Таълимнинг мазкур стратегияси муайян кизикувчи ўқувчиларнинг иқтидорини қўллаб-қувватлаш учун соҳага алоҳида аҳамиятга эга. Бунга математика, она тили, физика, инглиз тили, тарих каби ўқув фанлари чуқурлаштириб ўқитиладиган синфлар ва мактабларни киритиш мумкин. Бундай таълим муассасаларида фан асослари чуқурлаштирилган ўқув дастурлари ёрдамида ташкил этилади.

3. Бойитилган таълим мазмуни асосида ташкил этиладиган ўқув жараёни. Таълимнинг мазкур стратегияси анъанавий ўқув мавзулари доирасида бойитилган, кенгайтирилган мазмунга асосланган ўқув жараёнини ва уни ташкил этишни назарда тутди. Бунда бошқа мавзулар, муаммолар ва ўқув предметлари билан чуқур алоқадорлик таъминланади.

4. Муаммоли таълим. Бу жараёнда табиий тушунтиришлар, мавжуд маълумотларни қайта кўриб чиқиш, янги фикрлар ёки муқобил умумлашмаларни излашдан иборат бўлди. Мазкур стратегия ўқувчиларда билимларнинг турли соҳаларига шахсий ёндашув ва таҳлилий лаёқатни шакллантиради.

Юқоридаги фикрлардан маълум бўладики, иқтидорлиликнинг инструментал компоненти ўзида ўқувчининг интеллекти ва креатив сифатини акс эттиради. Иқтидорнинг мотивацион компоненти куйидаги бешта жиҳатни ўз ичига қамраб олади: фаолиятнинг етакчи соҳасини чуқур ҳис этиш, юқори даражадаги танлов эркинлиги туйғуси; билиш эҳтиёжининг юқорилиги, қизиқишнинг шахсий ташаббускорлик;

фаолиятнинг бирор соҳасига катталиги, тиришқоклик ва меҳнатсеварлик; мантиқан караганда воқеликка зид, инкор қилинадиган ва ноаниқ ахборотлар билан ишлашни афзал кўриш, фаолияти натижаларига юқори даражада танкидий муносабатда бўлиш, ўз кўйиш, ўз-ўзини стандарт, типик топшириқлар ва тайёр жавобларни қабул қилмаслик; ўз кийинчиликдаги мақсадларни мураккаб олдига такомиллаштиришга интилиш.

Иқтидорли ўқувчилар ўз тенгдошларига караганда бир канча имкониятларга эга бўлса ҳам, айрим ўзига хос кийинчиликларга дуч келишлари мумкин. Мазкур ҳолат, энг аввало, уларнинг ота-оналари билан боғлиқ. Айрим ота-оналар ўз фарзандларида иқтидорлиликни эрта пайкашса, ўзларининг тарбия мақсад ва вазифаларига доир тасаввурлари билан боғлиқликда боладаги ўша қобилиятни ривожлантиришга бор кучларини сарфлашади. О. М. Дьяченко таъкидлаб ўтганидек, бундай ота-оналар ўз эътибор қаратишади, бироқ унинг иккинчи «бола» маъносини ифода этувчи 35 фарзандларини «вундеркинд» санаб, ушбу сўзнинг фақат биринчи қисмига сўзга урғу беришмайди.

Маълумки, иқтидорли ўқувчилар маълум хусусиятларга эга бўлиб, улар ўзларининг иқтидори ва талантлари билан бошқалардан ажралиб турадилар. Шунинг учун ҳам бундай ўқувчилар таълимнинг стандарт талаблари ҳар доим ҳам тўғри келавермайди. Иқтидорли ўқувчиларга хос бўлган хусусиятлар сирасига қизиқувчанлик, билиш эҳтиёжларининг юқорилиги, битмас-тугатмас куч-қувват ва мустақилликни киритиш мумкин. Бундай ўқувчилар интеллектуал ҳамда ижодий ривожланишда ўз тенгдошларидан ўсиб кетадилар. Шунинг учун ҳам педагогика фани олдида иқтидорли ўқувчиларга «Нимани қандай ўргатиш керак?», «Бунда ўқитувчининг тутган ўрни қандай?», «Иқтидорли болаларни қулай тарзда ривожлантириш йўллари ва усуллари нималардан иборат?» деган саволлар долзарб бўлиб туради. Ижодий фаолият кўрсатишга интилиш иқтидорли ўқувчиларнинг муҳим хусусиятларидан биридир. Улар ҳар доим ўз шахсий ғояларини илгари сурадилар ва уларни қатъият билан ҳимоя қиладилар. Шунинг учун ҳам улар ўз олдларига қўйилган талаблар билан чекланмайдилар, ҳар доим кўпроқ нарсаларни билиш, ўз тенгдошларидан ўзиб кетишга интиладилар. Иқтидорли ўқувчилар ҳаминша топшириқларни ечишнинг янги йўллариини излаб топадилар. Бундай ўқувчилар, табиий тарзда, таълим жараёнида юқори даражадаги мустақилликка эга эканликларини намоён этадилар. Шунинг учун ҳам ўқитувчининг ёрдамига камроқ эҳтиёж сезадилар. Ота-оналар ва ўқитувчиларнинг ортиқча аралашуви натижасида ўқув ҳаракатларида салбий ҳолатлар юзага келиши мумкин.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Рахматова Ф. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш технологиясини такомиллаштириш: Пед. фан. фал. док. диссер – С., 2020